

ПОНЯТИЯТА „СПОРТИСТ“, „ПОЛИТИК“ И „ТЕРОРИСТ“ В РАННА ЮНОШЕСКА ВЪЗРАСТ

Илина Начева*

В настоящата статия са представени резултати от изследване, проведено през 2006 г. с извадка от 304 юноши на възраст 12–13 години от две различни населени места в България. С помощта на количествени и качествени методи са анализирани текстове, които участниците са генерирали в отговор на стимулите „спортист“, „политик“ и „терорист“. Целите на проучването са изясняване на съдържанието на когнициите, свързани с тези три социални роли, анализ на афективния компонент на понятията и проверка доколко е значимо влиянието на различната социалната среда. Данните са обособени в две основни части, като първата включва начина на структуриране на информацията, предпочитаните стратегии за обяснение и анализ на преобладаващия афект в текстовете, а втората част е посветена на различията между двете групи в изследването.

През последните десетилетия едно от основните изследователски направления в сферата на когнитивната психология е свързано с изучаване на процесите на категоризация. Освен ценна информация за механизмите на функциониране на човешката познавателна система, този тип анализи предоставят възможност за проследяване и на социалните влияния, които модифицират човешкото мислене и поведение.

В литературата, посветена на теориите за категоризацията, най-често се цитират изследвания върху естествени категории — реални одушевени и неодушевени обекти от средата, като например различни видове растения и животни. На базата на такъв тип проучвания правят своите забележителни открития автори като Р. Браун, Б. Бърлин и Е.

* Илина Начева — докторант в Института по психология при БАН.
Адрес за контакти: ilina_natcheva@abv.bg

Рош. Сравнително по-рядко се работи с т. нар. „изкуствени категории“, обхващащи всички абстрактни и конкретни понятия, създадени от човешкия интелект. Вероятно най-популярна в тази насока е тезата на Л. Витгенщайн за фамилните прилики, която той изгражда на базата на анализ на понятието „игра“. Съществуват и изследвания върху категоризацията на семейните членове — например „майка“, „родител“ и пр. (вж. Lakoff, 1987), както и върху модерната в настоящето тема за идентификация на пола — понятията за „мъж“ и „жена“ (например Archer, 2002). Само в отделни случаи обаче се изследват понятийните категории, свързани със специфични социални роли. Пример в това отношение е книгата на Дж. Лейкоф (Lakoff, 2002). Сред любопитните аспекти на този вид проучвания са съдържанието на когнициите, обвързани с категорията (тук се включват типичните ролеви поведения, онези характеристики и атрибути, които се характеризират с по-висока степен на централност, както и примерите, които служат като прототип на категорията), афективният компонент и динамиката на промените, които настъпват в онто- и филогенетичен план по отношение на съдържанието и структурата на понятието. Затова този тип категории са особено ценен източник на информация за изследователите в сферата на социалните науки.

Такива проучвания подпомагат разкриването на механизмите за обработка, структуриране и съхранение в паметта на данните за различните социални обекти. В същото време анализирането на афективната натовареност на понятието дава възможност за формулиране на правдоподобна прогноза не само за настоящото отношение, но и за вероятното бъдещо поведение спрямо конкретни социални обекти. Тази теза се основава на една от водещите тенденции в сферата на психологическите измервания на нагласите, според която първичното и активното измерение на всяко понятие има тенденцията да съдържа оценка „за“ или „против“ (Smith, 1973; p. 59).

Не на последно място трябва да се отбележи ценността на качествените подходи, чиито инструменти са много чувствителни към различията в значението и отчитат влиянието на контекста. Пример за такава техника е операционалното кодиране (по Русинова-Христова, 2003). В комбинация с количествени данни те предоставят възможност да се състави по-детайлна картина за представите и убежденията, характеризиращи дадена личност или група. Сравнителните изследвания върху семантичното съдържание, което индивидите обвързват с конкретни социални роли, би могло да даде информация за влиянието на социалния контекст, както и за възрастовите специфики, оказващи влияние върху процеса на активно включване на индивидите в социалната среда.

Настоящото проучване си поставя за цел да анализира съществуващите представи за три различни типа социални роли в един ключов за процеса на социализация период. Участниците са подбрани така, че да отговарят на изискването все още да не са активни и самостоятелни участници във всички сфери на обществения живот и в същото време да са надраснали периода, в който основните източници на информа-